

POZOR! Samuraji na vsakem koraku

© Daša Pavlovič

Narodni muzej Slovenije, dasa.pavlovic@nms.si

Uvod

Namen tega prispevka je v prvi vrsti predstaviti vsebino vitrine meseca »Pozor jašek! Samuraji na vsakem koraku«, ki je bila med 1. 9. in 23. 10. 2017 na ogled v avli Narodnega muzeja Slovenije – Prešernova. V drugi vrsti pa pokazati, na kakšne načine občine na Japonskem promovirajo sebe skozi prizmo dediščine ter dediščino na način, da jo opazijo prebivalci, ki so vse bolj zazrti v svoje telefone in tla.

V Narodnem muzeju Slovenije imajo t. i. vitrine meseca ali tromesečja dolgoletno tradicijo. So odličen način, kako javnosti predstaviti gradivo ali teme, ki zaradi različnih dejavnikov niso vključene v stalne postavitve, so preskromne ali preveč nenavadne za samostojno razstavo ali pa obiskovalcem predstavljajo najbolj aktualne zaključke raziskav.

Za nastanek obravnavane vitrine meseca so bili potrebni trije nepovezani dogodki: a) sprehod po starem delu Bleda, kjer so pokrovi kanalizacijskih jaškov ob cerkvi sv. Martina okrašeni s podobo pava oziroma podobo fibule v obliki pava, odkrite na grobišču Pristava in hranjene v Narodnem muzeju Slovenije, b) ogled video posnetka, v katerem kustosinja britanskega muzeja Nicole Rousmaniere predstavi, kako je za ta muzej pridobila pokrov kanalizacijskega jaška z Japonske in zakaj, (splet 1) ter c) razstava Poti samurajev, ki jo je pripravil kustos Narodnega muzeja Slovenije dr. Tomaž Lazar in je bila na ogled do 5. 11. 2017 (Lazar 2017).

Zgoraj navedeno je vzbudilo željo, da javnosti predstavimo zanimiv kanalizacijski jašek s podobo fibule ter ob njem opozorimo na original, ki ga hranimo v Narodnem muzeju Slovenije. Močno verjamemo, kot si je to že davno prizadeval Marc Bloch, da zgodovina, in torej tudi arheologija, *ne sme biti zgolj veda o preteklosti, ampak je nekakšen sad večnega prehajanja zgodovinarja/arheologa iz preteklosti v sedanost in iz sedanosti v preteklost* (Bloch 1996, 10, 55). V tem duhu se je zdelo smiselno predstaviti sodobne uporabne predmete z zgodovinsko motiviko skupaj z arheološko najdbo – fibulo, ki je izvor njihovega oblikovanja.

Med raziskovanjem podobnih fenomenov, predvsem na Japonskem, se je izkazalo, da obstaja cel niz prelepih japonskih jaškov, ki imajo upodobljene samuraje ali rastline in legende, povezane z njimi. Ker smo želeli, da

slovenska javnost vidi tudi te čudovite izdelke nekakšne ulične umetnosti, smo pripravili vitrino meseca kot spremljevalni program razstave »Poti samurajev«, prav tako v Narodnem muzeju Slovenije. K povezovanju dveh naključnih fenomenov, ki sta se nepovezano pojavila tako na Japonskem kot v Sloveniji, nas je ohrabilo drugo mnenje zgoraj omenjenega Blocha, *da se lahko zgodovinar s primerjanjem pojavov in zgodovinskih sistemov po eni strani približa splošnostim, iz katerih je sestavljeno okostje zgodovine, sicer polne naključji in posamičnosti, in po drugi obenem prepozna posebnosti in izvirnosti* (Bloch 1996, 11).

In ne nazadnje, »Pazimo, da naši znanosti ne odvzamemo njene poetičnosti« (Bloch 1996, 15). Pri vseh predstavljenih jaških smo se trudili podati tudi čim bolj verodostojen opis legend, ki jih uprizarjajo, ali simbolnosti, ki jo je upodobljeni predmet nekdanj imel. Kajti pri marsikateri razstavi pogrešamo poetičnost pojasnil, kako so nekdanj preko simbolov in vizualnega predajali znanje, moralo in sporočila množicam. Podobe na kanalizacijskih jaških pa so nenavaden primer, kako to delamo še danes.

Vitrino smo zasnovali v treh sklopih (slika 1).¹ Prvi je stena z lesenim satovjem, ki ponazarja tradicionalne premične stene japonskih hiš z lesenim ogradjem in riževim papirjem. Ta je služila kot pano z besedilom in fotografijami. Drugi sklop so bile talne pohodne nalepke, ki so ponazarjale cesto. Beli trakovi so bili sredinska črta cestišča, okrogle oznake seveda pokrovi jaškov. Skupaj s steno oziroma panojem smo poskušali pričarati vtis japonske ulice. V tretjem sklopu sta predstavljena kopija fibule v obliki pava in zadnji model pokrova jaška občine Bled².

Kanalizacijski jaški na Japonskem in fenomen »Drainspotting«

Na Japonskem je v zadnjih letih nastal fenomen, ki je že prerastel v nov turistični produkt z imenom *drainspotting* (ang.) ali opazovanje odtokov (jaškov). Pokrovi kanalizacijskih jaškov so umetelno okrašeni in vsako mesto, kraj ali vas ima na njih motive s prizori, ki ta kraj najboljše predstavljajo (slika 2). Nekatera historična mesta so za svoje motive izbrala tudi upodobitve samurajev skupaj

¹ Za oblikovanje postavitve in brošur ter izdelavo stene se najlepše zahvaljujemo Borisu Radjenoviču.

² Za velikodušni poklon pokrova jaška se najlepše zahvaljujemo županu občine Bled g. Janezu Fajfarju.

Slika 1. Vitrina meseca »Pozor jašek! Samuraji na vsakem koraku« v avli Narodnega muzeja Slovenije (foto: D. Pavlovič).

z njihovo značilno opravo in orožjem. Tako se lahko prebivalci, predvsem pa obiskovalci mesta »na vsakem koraku« seznanijo z dediščino, ki so jo mestu prepustili samuraji.

Japonska ima kanalizacijski in odvodni sistem že od obdobja Jajoi³ (pred pribl. 2200 leti). Prvi moderni kanalizacijski sistem s podzemnimi kanali in jaški/odprtini za dostopanje s površine je bil zgrajen konec 19. stoletja s pomočjo tujih, predvsem angleških, inženirjev. Odprtine s kovinskimi pokrovi so po angleški besedi manhole (slov. odprtina v kanal) poimenovali *manhoru*. Do konca leta 1950 so imela večja mesta na Japonskem podzemni sistem ter kovinske pokrove odprtini s preprostimi

geometrijskimi vzorci, kot je to navadno tudi drugod po svetu.

V 70. letih 20. stoletja so želeli razširiti kanalizacijski sistem tudi na manjša mesta in podeželje. Ker je bil to drag projekt, je pri prebivalstvu prišlo do vročega odpora in nasprotovanja. Za dvig podpore dragim javnim delom je leta 1977 Jasutake Kameda, višji uradnik na ministrstvu za gradnjo na otoku Okinava, predlagal, da bi bili vidni deli sistema, torej pokrovi jaškov, personalizirani in bolj atraktivni. Mesta in vasi je spodbujal, da razvijejo in okrasijo pokrove z oblikovanjem, ki bo nagovarjalo lokalno prebivalstvo. Pokrovi jaškov so postali predmet lepote in estetike. Rojena je bila nova umetnost, ki je povezovala ozaveščanje pomembnosti kanalizacijskega sistema in proslavljanje lokalne kulturne ali naravne dediščine.

³ Slovenjenje japonskih besed povzemamo po predlogu in seznamu Luke Culiberga (2017, 365–377).

Čeprav pokrovi jaškov s posebnim oblikovanjem stanejo približno 5 % več kot tisti brez, ima danes 95 % od 1.780 upravnih enot na Japonskem posebno oblikovane jaške, ki jih prepoznajo za svoje. Nekateri pokrovi imajo motiv obarvan s pigmentiranimi naravnimi smolami, katerih doba obstoja je približno 20 let.

Med prvimi je z uvajanjem oblikovanih pokrovov začelo mesto Nagoja. Od tu se je razširilo po vsej deželi. Sprva je vsako mesto imelo en motiv, kasneje so uvajali tudi take, ki so obeleževali posebne priložnosti in dogodke (slika 3).

Prvi, ki je opazil raznolikost, unikatnost in lepoto pokrovov ter jih začel sistematično beležiti, je Hidetoši Išii. Pred 23 leti je na kolesarjenju po Japonskem začel z iskanjem različnih primerkov, fotografiranjem in beleženjem lokacij ter vzorcev. Njegova ljubezen do te nenavadne urbane umetnosti se je začela. Do danes je zbral več kot 4.500, od skupaj 12.000, različno okrašenih pokrovov v 1.700 mestih in vaseh po Japonskem. Objavil jih je v dveh knjigah *Manhole: Culture and History Embodied in the Design of Manhole Covers* in *Manholes of Japan: What Manholes Have Taught Me* (knjigi sta v japonščini). Njegove fotografije so razstavljene v muzeju kanalizacije v Tokiju, Išii pa je tudi ustanovitelj in predsednik japonskega Združenja raziskovanja kulture pokrovov jaškov (ang. *Japan Manhole Culture Research Association*). Manjši izbor, 96 pokrovov, je fotografiral in v angleškem jeziku predstavil Remo Camerota v knjigi *Drainspotting*.

Vladna platforma za promocijo kanalizacije Japonske organizira vsakoletno konferenco s temo pokrovov jaškov, prav tako lahko udeleženci kupijo predmete z motivi s pokrovov, kot so obeski za ključke ali podstavki za kozarce.

Opazovanje in fotografiranje različno oblikovanih pokrovov ter iskanje redkih primerkov je postal nov hobi prenekateremu Japoncu ter nova turistična ponudba za prenekaterega, urbane umestnosti željnega, obiskovalca Japonske. Konzorcij lokalnih vlad in japonskega ministrstva za infrastrukturo je izdelal celo kartice s fotografijami pokrovov in koordinatami, kje se le-ti nahajajo (slika 4). Namenjene so strastnim zbirateljem in opazovalcem ali t. i. drainspotterjem.

Drevesa in rastline so upodobljeni na več kot 50 % pokrovov za jaške. Največkrat izbran motiv je uradna roža

Slika 2. Primer jaška iz mesta Jamaguči. Upodobljen je znani festival lampijonov Tanabata s 500-letno tradicijo (foto: Takamune Kawashima, obdelava: D. Pavlovič).

Slika 3. Menjava starejšega jaška z novim, ki v mestu Šizuoka obeležuje 400 let smrti šoguna Tokugave Iejasua (foto: R. G. Martineau).

Slika 4. Primer »kartic« s fotografijami in koordinatami posameznih jaškov, namenjenim zbiralcem (foto: www.JapanVisitor.com, uporabljeno z dovoljenjem avtorjev strani).

okraja/občine/upravne enote. Močna prisotnost in pomembnost dediščine samurajev v današnjem japonskem vsakdanu pa botruje tudi temu, da so številni motivi na pokrovih jaškov posvečeni prav njim. Velikokrat so upodobljene legende, včasih pomembne bitke, pomembni šoguni v vojaški opravi ali na primer rože, ki so jih lahko gojile družine iz samurajskega stanu.

V nadaljevanju predstavljamo nekaj primerov pokrovov jaškov, ki prikazujejo samuraje ali pa dediščino in dogodke iz njihovih zlatih časov.

Kamelija

Čeprav se zdi, da gre za navadno kamelijo, ki je pogosta povsod na Japonskem, je na jaških mesta Kumamoto z otoka Kjušu upodobljena posebna vrsta kamelije, ki se imenuje Higo (slika 5). Ime je dobila po starem, fevdalnem imenu province. Na prostor te province je prišla v obdobju Edo in pravijo, da jo je kultiviral predvsem samurajski stan.

Slika 5. Kamelija Higo v mestu Kumamoto (foto: L. Florea).

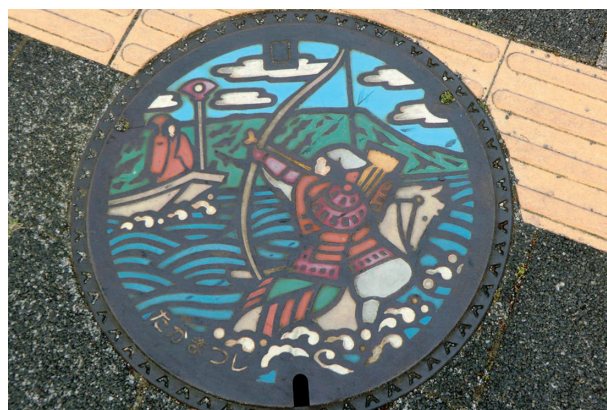
Slika 6. Pokrov jaška z motivom šokuna Tokugava Iejasu, postavljen ob 400-letnici njegove upokojitve (foto: R. G. Martineau).

Šogun Tokugava Iejasu

Mesto Šizuoka je leta 2007 izdelalo jaške ob 400. obletnici upokojitve legendarnega šoguna Tokugava Iejasu v vojaški opravi (slika 6), ki se je leta 1607 upokojil in nastanil v tem mestu, takrat imenovanem Sumpu. Leta 1600, po bitki pri Sekigahari, je postal nesporen vojaški vladar Japonske, 1603 pa je prejel naziv šoguna. S tem se uradno začne obdobje Edo, ki ga zaznamujejo striktna izoliranost od preostalega dela sveta, ohranjanje fevdalizma in mir.

Legenda o bitki pri otoku Jašima

Mesto Takamatsu (provinca Kagava) se je odločilo, da bo na svojih jaških upodobilo znamenito bitko pri otoku Jašima v njegovi bližini (slika 7). Bitka se je zgodila leta 1185 ob zaključku vojne Genpei, v kateri sta se za prevlado nad Japonsko in njen cesarski prestol borila klanata Taira in Minamoto. Floto Minamoto je zdesetkala močna nevihta in le okoli 100 samurajev se je pripravljalo na boj s samuraji klana Taira, ki so se utaborili na dobro zavarovanem otoku Jašima. S pomočjo domačinov, ki so skupaj s samuraji Minamoto ob večeru prižgali ognje na obali, da so samuraji Taira mislili, da imajo opraviti z veliko vojsko, so jih samuraji Minamoto kljub maloštevilnosti premagali in uspeli spoditi z otoka Jašima. V naslednji bitki, ki je potekala pri mestu Dan no Ura, danes Šimonoski, pa so jih dokončno porazili in prevzeli oblast nad Japonsko.

Slika 7. Pokrov jaška z upodobitvijo bitke pri Jašimi (foto: D. Billa).

Na jašku je v ozadju viden otok Jašima, pred njim pa ladja mornarice Taira z drogom, na katerem je razprta pahljača, simbol protesta in nepremagljivosti, s katero so izzivali legendarnega samuraja klana Minamoto, Nasa no Joičija. Ta se je na svojem konju pognal s kopnega za njimi ter v enem samem strelu s puščico zadel in zrušil pahljačo v morje. To dejanje je, še bolj kot poraz, ponižalo klan Taira.

Samurajsko mesto – Kakunodate

Kakunodate je predel mesta Senboku v prefekturi Akita, na severu otoka Honšu. Ustanovljen je bil leta 1620 kot

Slika 8. Lokostrelstvo na konju je na Japonskem še danes negovana veščina. Posneto v okolici historičnega mesta Nikko (foto: D. Pavlovič).

Slika 9. Pokrov jaška v mestu Kakunodate s prizori festivala Matsuri no Jama Godži (foto: www.JapanVisitor.com, z dovoljenjem avtorjev).

Slika 10. Samurajska četrt Učimači v Kakunodatu (foto: B. Podvršič).

samostojno mesto s približno 14.000 prebivalci, s katerim je gospodaril klan Satake v obdobju Edo. Danes je ta okraj najbolj znan po ohranjeni samurajski četrti Učimači ali Bukejašiki (slika 10). Nekatere hiše so stare več stoletji, v nekaterih pa še živijo potomci nekdanjih samurajev. Četrt je urejena kot skupek hiš in vrtov (slika 10), čez katere se lahko prosto sprehajamo in opazujemo njihov način življenja. Imajo manjše muzeje, trgovince

Slika 11. Eden od odrov za sprevod v času festivala Matsuri no Jama Godži (foto: D. Pavlovič).

in delavnice tradicionalnih izdelkov. Poleg tega je kraj znan tudi po prelepem, dva kilometra dolgem drevoredu češenj, kjer spomladi priredijo pravi cvetni spektakel ob reki Hinokinai, jeseni pa festival Matsuri no Jama Godži, ko se listje obarva v rdečo barvo in ko 18 sedemtonskih odrov (slika 11), ki jih spremljajo tradicionalni glasbeniki in plesalci, v procesiji premikajo skozi mesto in zaključijo v budističnem templju.

Na svojem jašku (slika 9) so upodobili del procesije tega festivala, ki kaže njihovo pomembno preteklost, povezano s samuraji. Na njem vidimo premični oder s samurajem v bojni opremi in enega z razprto pahljačo, simbolom nepremagljivosti, ob odru so glasbeniki in plesalci, v ozadju pa drevo z jesenskimi rdečimi listji.

Pokrov jaška z Bleda in izvor njegovega motiva

Verjetno popolnoma neodvisno od razcveta umetnosti na jaških z Japonske se je tudi občina Bled odločila, da vsaj del svojih jaškov okraši z motivom iz preteklosti tega kraja. Občina je pokazala izreden posluš in prepoznala pomembnost vključevanja dediščine ne samo v turistično ponudbo, temveč tudi v sodobno urbano opremo mesta. Za motiv na pokrovu so izbrali pava, ki je bil upodobljen na zaponki, odkriti v grobu na blejski Pristavi. Grob je datiran v 5. ali 6. stoletje, pav pa v krščanski ikonografiji tistega časa simbolizira rajsko ptico in nesmrtnost.

Simbol nesmrtnosti – pav z Bleda

Na razstavi »Poti samurajev« v prostorih na Metelkovi ulici, je bilo na začetku pokazano, da sta sodobni Japonska in Slovenija v marsičem primerljivi ali celo povezani. Vsem znano je navdušenje Slovencev nad japonskimi borilnimi veščinami (Fistrovič 2017, 76–87), bolj presenetljivo je navdušenje japonskih glasbenih skupin nad slovensko narodno zabavno glasbo in narodnimi nošami⁴. Tudi v pokrovih jaškov lahko najdemo kakšno podobnost.

Tu predstavljamo jašek, ki ga lahko vidite v starem delu kraja Bled, predvsem okoli cerkve sv. Martina pod blejskim gradom. Na njem je upodobljen pav. Ta pav ni navaden pav, ampak je pravzaprav zaponka v obliki pava, katere original hranimo v Narodnem muzeju Slovenije. Odkrita je bila leta 1949 v grobu na grobišču Bled – Pristava. V njem je bila pokopana mlada ženska, ki je s to zaponko izkazovala, da je pripadnica krščanske skupnosti, ki je tu živela v času 5. in 6. stoletja.

Pav je v zgodnjekrščanski ikonografiji predstavljal dva simbola: rajsko ptico in nesmrtnost. Simbol rajске ptice ima mitološki izvor v starogrški dobi, ko je bil spremljevalec boginje Here, kot stooki čuvaj, na bližnjem vzhodu pa je simboliziral Izido kot vez med nebom in zemljo. Kasneje, pri Rimljanih, je bil povezan z Junono, na freskah v rimskih katakombah pavi krasijo raj, nebeški vrt. Prav tako naj bi pavi umrle cesarice nosili v »nebo« in tako postali simbol nesmrtnosti. Ta, drugi simbolni pomen izvira tudi iz ljudskega prepričanja, da se pavovo meso ne pokvari. To dilemo je rešil Sv. Avguštin v prvi polovici 5. stoletja, ko je opazoval kos pavovega mesa eno leto, ki ni zgnilo. Zato lahko upodobitvam pavov od 5. stoletja dalje zanesljivo pripisujemo zgodnjekrščanski simbolni pomen nesmrtnosti (Knific 2008, 6).

Slika 12. Pokrov jaška na Bledu v okolici cerkve Sv. Martina (foto: D. Pavlovič).

Slika 13. Fibula v podobi pava s Pristave na Bledu (foto: Narodni muzej Slovenije, T. Lauko).

⁴ Žal fotografije tega panoja niso vključene v katalog razstave (Lazar 2017).

Literatura / References

BLOCH, M. 1996, *Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic*. Ljubljana.

CULIBERG, L. 2017, Slovarček japonskih izrazov. – V / In: T. Lazar (ur. / ed.), *Poti samurajev. Japonsko orožje in bojvniška kultura na Slovenskem*, Ljubljana, 365–377.

FISTROVIČ, P. 2017, Japonske borilne veščine v Sloveniji. – V / In: T. Lazar (ur. / ed.), *Poti samurajev. Japonsko orožje in bojvniška kultura na Slovenskem*, Ljubljana, 76–87.

KNIFIC, T. 2008, Rajska ptica in konjiček z Bleda. – *Razgledi muzejskega društva Bled*, 3–6.

LAZAR, T. (ur. / ed.) 2017, *Poti samurajev. Japonsko orožje in bojvniška kultura na Slovenskem*. Ljubljana.

Spletni viri

Splet 1 / Web 1: <https://www.youtube.com/watch?v=-dp-TxsTdGQ4> (dostop / access 7. 12. 2017)

Splet 2 / Web 2: <https://setouchiexplorer.com/manhole-covers-in-takamatsu/> (dostop / access 7. 12. 2017)

Splet 3 / Web 3: <http://www.japantimes.co.jp/news/2008/12/16/reference/manhole-covers/#.WSQbpOvyhaR> (dostop / access 7. 12. 2017)

Splet 4 / Web 4: <https://yukikote3.wordpress.com/2011/10/19/artistic-manhole-covers-of-japan-shizuoka/> (dostop / access 7. 12. 2017)

Splet 5 / Web 5: <http://muza-chan.net/japan/index.php/blog/about-japan-from-manhole-covers-kumamoto-higo-camellia> (dostop / access 7. 12. 2017)

Splet 6 / Web 6: <https://shizuokaturism.com/tag/urban-art/> (dostop / access 7. 12. 2017)

Splet 7 / Web 7: <https://www.thetimes.co.uk/article/manhole-covers-depicting-legends-captivate-japanese-j9mr9zlsr> (dostop / access 7. 12. 2017)

Splet 8 / Web 8: <http://www.bbc.com/news/blogs-news-from-elsewhere-35696967> (dostop / access 7. 12. 2017)

Splet 9 / Web 9: <https://uncoveringjapan.com/2015/08/19/top-5-samurai-neighborhoods/> (dostop / access 7. 12. 2017)

Splet 10 / Web 10: <http://www.japanvisitor.com/japan-city-guides/kakunodate-city-guide> (dostop / access 7. 12. 2017)
